

Rešoketšwe Manenzhe

ZWERVELINGEN

‘Een rijke roman die tegelijkertijd prachtig intiem en universeel ambitieus is.’ – *The New York Times*

‘Deze krachtige roman speelt zich af in Zuid-Afrika in 1927 en beschrijft de ontrafeling van een biraciale familie in de nasleep van de Ontuchtwet, die seksuele relaties tussen witte en zwarte mensen verbodt. Manenzhe plaatst dit tragische verhaal binnen de bredere context van de ontheemding en het misbruik van Afrikanen veroorzaakt door kolonialisme en slavenhandel.’ – *The New Yorker*

‘Een poëtisch en aangrijpend verhaal over de ontredde van een familie.’
– *Publishers Weekly*

‘Manenzhes poëtische verhaal – dromerig, doordringend en lyrisch – is doorspekt met hartzeer en lijden, maar ook met voorouderlijke mythen en symboliek. Een treurige kijk op koloniale en raciale onrechtvaardigheid.’
– *Kirkus Reviews*

Rešoketšwe Manenzhe is een Zuid-Afrikaanse dichter en schrijver van korte verhalen en romans. Haar korte verhalen en gedichten zijn onder meer verschenen in de *Kalahari Review*, *Fireside Fiction*, *Praxis Magazine*, *Lolwe* en de *Sol Plaatje European Union Anthology 2017*. Ze won onder andere de Writivism Short Story Prize 2019, de Dinaane Debut Fiction Award 2020, de HSS Award voor Beste Fictie 2021, de UJ Prize 2021 voor Zuid-Afrikaanse fictie in het Engels, de First-Time Author Award en de South African Literary Awards 2021, en stond op de shortlist voor de Sunday Times CNA Literary Awards 2021. Rešoketšwe Manenzhe woont in Kaapstad.

‘Met het ritme van een ware verteller brengt Manenzhe een pijnlijk stuk geschiedenis tot leven, verrijkt met mythen en overleveringen.’ – *Washington Post*

Zuid-Afrika, 1927. De Britse Abram en zijn Jamaicaanse vrouw Alisa leiden een comfortabel leven met hun twee jonge dochters. Dan wordt de Ontuchtwet aangenomen die relaties tussen ‘witten’ en ‘zwarten’ verbiedt, en zijn hun twee kinderen opeens het bewijs van een verbintenis die volgens de overheid een misdaad is.

In eerste instantie vragen Alisa en Abram zich af of de nieuwe wet gevolgen voor hen zal hebben, maar dan beginnen ambtenaren vragen te stellen op de school van de meisjes en worden hun bezittingen gecatalogiseerd voor mogelijke inbeslagname. Abram weet niet hoe hij zijn jonge gezin moet beschermen. Door deze aarzeling wordt de band tussen het stel verscheurd en zinkt Alisa weg in een depressie. Haar wanhoopsdaad verscheurt het gezin

Zwervelingen verweeft de verhalen van Abram en Alisa met rituelen, mythen en de hartverscheurende vraag wie blijft en wie vertrekt.

OXFAM Novib

9 789083 377094

REŠOKETŠWE MANENZHE

Zwervelingen

Vertaald uit het Engels door Elvira Veenings

© 2020 Rešoketšwe Martha Manenzhe
Oorspronkelijke titel *Scatterlings*
Oorspronkelijke uitgever HarperVia, een imprint van
HarperCollins *Publishers*
Deze uitgave kwam tot stand door bemiddeling van
Pontas Literary & Film Agency
© 2024 Nederlandse vertaling Uitgeverij Orlando bv,
Amsterdam en Elvira Veenings
Omslagontwerp Studio Jan de Boer
© Omslagbeeld David Paire
© Foto auteur Rešoketšwe Manenzhe Archive
Uitgave in samenwerking met Oxfam Novib
Zetwerk Pre Press Media Groep
ISBN 978 90 833770 9 4
NUR 302

www.uitgeverijorlando.nl

Zwerveling: m. en v. zwervelingen (iem., die geen vaste woonplaats heeft, maar rondzwerft), voor het vr. ook zwerveling: zij is een arme zwerveling.

‘Zwervelingen en voortvluchtigen, halfgeloken ogen en vermoeide wenkbrauwen, zoeken hun toevlucht in de nacht.’

– Johnny Clegg, *Scatterlings of Africa*

DE STERREN VAN DE MELKWEG

Het werd als eerste verteld door het San-volk, het verhaal van een meisje dat in de nachtelijke duisternis gloeiende wortels en asresten uit het vuur haalde en in de lucht wierp. Zo zijn de sterren geboren. Er ontstond een pad aan de hemel en verdwaalde jagers volgden het naar huis.

De San waren een oeroud volk. Het kan zijn dat zij de eerste mensen waren.

En wanneer de wind hun verhaal door de zomers voerde, voegde hij met zijn fluisterende adem nieuwe feiten toe aan deze geschiedenis. De Basotho zeiden dat de kinderen van de eerste goden het pad aan de hemel hadden bewandeld om de plaats van de rijzende zon te bereiken, waar Molalatladi, de bliksemvogel, rustte tot in de eeuwigheid.

Dat was lang geleden, in de tijd dat de mensen rond het vuur zaten om samen herinneringen op te halen aan het verleden van de wereld. Daar was geen tijd meer voor. Tegenwoordig worden de verhalen terloops verteld, in het voorbijgaan.

Wat het meisje betreft dat de sterren heeft gemaakt... haar waren de mensen vergeten. Bovendien was de lucht intussen verdeeld: het land waar eens de San en de Basotho liepen, lag nu onder de zuidelijke sterren. Het was een dorre plek, tot kilometers ver in de omtrek, want als de zon de sterren van de oogstijd niet aanriep, was hij dodelijk. Het was een uitgestrekte plek, in tegenstelling tot Amsterdam, waar boten de wateren doorkliefden of schepen kloppend tot leven werden gewekt, en het had

ook niets van de haastige drukte van Londen, dat zich verloor in al zijn kakofonieën.

De San waren een nomadenvolk dat nooit meer van de aarde nam dan wat die bereid was te geven, om vervolgens verder te trekken naar andere vlakten en valleien. Voordat de kolonisten hen naar de woestijnen en bijna-woestijnen verdreven, diep het binnenland in, waren groepen van de stam al afgedwaald naar de rand van de zee. Daar kleurde een vreemd zilverkleurig licht de wereld, want de lucht, die zijn oneindige weidsheid liet versmelten met die zee, oogde blauwer dan normaal. De Basotho hadden zich dieper in Afrika gevestigd en bezagen de vlakten in het gouden licht van de zon, want daar scheen de zon feller.

De seizoenen waren eentonig. Ze wisselden elkaar af als een melodie en dansten loom tussen de Karoo en de savanne; de zomer verschilde niet veel van de winter. Misschien was het daarom dat de kolonisten meenden dat ze het gebied in bezit konden nemen, want het was droog en heet en alles zag er dood uit. Niet wetende dat geen enkele plek dood was, plantten ze hun vlag op elke willekeurige heuvel, verklaarden dat die voor hun koning was en vergaten vervolgens de eeuwenoude namen die weerklonken in de steile rotsmassa.

Afrika, rijk, genereus en pretentieloos als ze was, legde zich zonder slag of stoot neer bij de verdeling van haar grond en stond toe dat Ngola opging in Angola, dat de Goudkust en Johannesburg uit haar schoot werden geknipt, de *quagga* uitstierf, de oude goden werden begraven, enzovoort. Misschien was dat een reden temeer waarom de kolonisten dachten dat het land van hen was. Afrika had zich moeiteloos overgegeven. Ethiopië was, met de opstand tegen de Italiaanse annexatie, een anomalie. Afrika was al met al zo kneedbaar als wat.

Tegen het jaar 1927, wellicht in het belang van haar eigen voortbestaan, begon Afrika zich te buigen in ironie. En zo werd het verteld door Alisa van Zijl, die zelf haar naam had verbogen

en eerst Alisa Miller heette, dat ze weer had afgeleid van het mononiem Alisa. Deze Alisa van Zijl vertelde haar dochters dat, lang geleden, een zuigeling met geweld van de borst van een godenvrouw was getrokken. De melk spoot uit de borst van de godenvrouw en stroomde de hemel in. Zo werden de sterren van de Melkweg geboren.

Zo eindigde dit verhaal.

En zo begon het.

DIT STILLE INTERMEZZO

Er was een gek bij wie, zo werd gezegd, de oorlog in het bloed zat. Zijn grootvader had in de Eerste Boerenoorlog gevochten, zijn vader in de Tweede en hij, in de stijgende lijn van deze tragedie of glorie, had hen overtroffen in de Grote Oorlog in Europa. Het lag in de aard der verwachting dat, als de hernieuwde bevrijding van de Witwatersrandmijnen van het Britse Rijk een hersenschim bleek te zijn of als Europa een nieuw conflict zou beginnen, de zoon van deze man de bloedige erfenis zou voortzetten die hij zo efficiënt van zijn voorouders had geërfd.

Maar zoals het er voorstond op 29 maart 1927, een zonloze dag boordevol voortekenen, had de man nog geen zoon. Men hoopte dat de wereld en Zuid-Afrika zich verre van dreigende revoluties zouden houden, zodat de man de tijd zou krijgen om die voorbestemde zoon groot te brengen en zo zijn aardse rol te vervullen.

Deze John Ashby was meestal in de stad te vinden, in de buurt van het veilinghuis op de hoek van Burg Street, waar hij kranten verkocht aan voorbijgangers. Daar trof Abram van Zijl hem aan.

‘Wat heeft de gouverneur-generaal vandaag te melden?’ vroeg Abram.

‘Goedemorgen, meneer Van Zijl.’

Abram dacht weer aan zijn manieren en gunde hem een begroeting, waarop de man hem hardop voorlas wat er op het bord stond waarmee hij dreigend zwaaide: ‘Ontuchtwet aangenomen’.

men. De Volksraad verbiedt ongeoorloofde vleselijke omgang tussen Europeanen en inheemsen.’

Het stof waaide hoog op toen een auto de hoek om zwenkte, en verschillende voetgangers bleven staan om de roekeloze bestuurder uit te schelden en te mopperen over het algemene verval van de moraal in de stad. Abram had naar zijn borst gegrepen, maar herstelde zich snel.

‘Laat me eens kijken,’ zei hij. Hij viste wat munten uit zijn zak en in ruil daarvoor stak John hem een krant toe. Abram bladerde hem haastig door, tot hij op pagina 14 was aanbeland, waar de kop luidde: WET NR. 5 VAN 1927. HET VERBOD OP ILLEGITIEME (BUITENECHTELIJKE) VLESELIJKE OMGANG EN ANDERE DAARMEE VERBAND HOUDENDE HANDELINGEN TUSSEN EUROPEANEN EN INHEEMSEN.

Die woorden zetten Abrams leven totaal op zijn kop. Het akelige voorgevoel dat voordien al tal van andere gebeurtenissen had aangekondigd, leek razendsnel een hoogtepunt te bereiken, alsof de voortekenen ongeduldig waren geworden. Daar stond Abram dan, naast een gek die tegen hem zei: ‘Ik heb gehoord dat de gouverneur-generaal de guillotine wil instellen.’

De stem van de man klonk als een echo voor Abram. Hij hoorde hem alsof hij zich een droom herinnerde, een nare droom. Hij moest wakker worden. ‘Dank je, John,’ zei hij hoofdschuddend, waarop hij ten afscheid tegen zijn hoed tikte. ‘Ik ga op huis aan.’

‘Het was een genoegen, meneer,’ zei John, eveneens met een tikje tegen zijn hoed.

Abram stak de straat over naar de plek waar Farouk, een van zijn werknemers, bij de auto op hem wachtte. ‘Waarnaartoe, meneer?’

De ochtend was nog niet voorbij en Abram was van plan geweest om naar het parlement te gaan. Maar hij had er het hart niet voor. Nu dat gebroken was, kon hij de wereld niet meer

aan. Het leek hem beter om niet in elkaar te krimpen waar oplettende ogen hem wellicht slechtgezind konden zijn. Dus: 'Naar huis.'

Farouk knikte en startte de auto.

Voor zijn ogen opende de stad zich als een geschiedenisboek waarin de gebouwen de hoofdstukken vormden, stuk voor stuk verhalend van een ander immigratie- of stijltijdperk. De oude wereld was Kaapstad binnengedrongen met gotische kerken, hotelgevels in de stijl van victoriaans Londen, flauwe Nederlandse parodieën die binnen de kortste keren karakteristiek waren geworden voor de Kaap – ze stonden opgesteld in de stad als schaalmodellen in een museum, als suggesties voor de wijze waarop botsende culturen met elkaar verzoend konden worden. Kortom, de stad spreidde zich uit als een tentoonstelling van de evolutie.

Main Road zou vlotter gaan, met minder bochten en minder reden tot wereldse zorgen. Maar het pad dat langs Kasteel de Goede Hoop leidde, naar de voet van de Duivelspiek – waar de nieuwe Universiteit van Kaapstad zou komen – langs Mosterts Molen en verder, tot ze zouden uitkomen in de Constantiavallei, zou rustiger zijn, met minder bekenden en minder reden voor existentiële beslommeringen.

'Farouk,' zei Abram, 'niet via Main Road.'

Zonder tegensputteren hield Farouk de Tafelberg aan hun rechterkant en hij reed de golvende, steile heuvels in. De berg rees hoog en indrukwekkend op, als de heraut van zijn eigen grootsheid. De wind waaide uit het zuidoosten en daarmee vormde zich een wolkenkleed dat zich over het plateau drapeerde. In de schemering, wanneer het ijle licht van de ondergaande zon bij de berg wegzweefde, zou hij donker afsteken tegen de lucht. De met pijnbomen bedekte hellingen zouden verborgen gaan achter een nevel van dingen waarvan alleen geleerden weet hebben. Dan zou hij eruitzien als een silhouet van zichzelf, alsof

hij door een onveranderlijk lot was bezweken aan de teloorgang van de dag. Abram woonde al meer dan twintig jaar in Kaapstad, maar dit simpele wonder boezemde hem nog steeds ontzag in.

Een hobbel in de weg wekte Abram uit zijn dagdromen. Soms leek het wel alsof de auto kookte van ergernis en onvrede, al reden ze gestaag door. Onderwijl vormde, verwierp en verbeterde Abram geluidloos de woorden die hij tegen zijn vrouw zou zeggen. Ze was een lastige vrouw geworden, Alisa. Wat hij ook zei, in haar ogen zou het een schurkenstreek zijn. Wat hij niet zei, of beter gezegd, wat ze zou willen dat hij zei, was nog belangrijker. Daarom vormde, verwierp en verbeterde hij zijn woorden.

Ze volgden de kronkelende weg naar de weelderige weidsheid aan de voet van de Constantiabergh. Hier dook de wereld omlaag, van de bergtop naar de uitgestrekte boerenbedrijven waar diverse unieke vegetaties met elkaar samensmolten tot een ogenschijnlijk tropisch gebied dat levensecht leek, met soorten die nergens anders ter wereld voorkwamen. Maar schijn is en blijft natuurlijk schijn en er moeten tekortkomingen aan kleven die het onderscheiden van een absoluut of origineel. Zo ook in het geval van de vallei: de regen viel liever in de winter en de zomers waren heet en droog – kortom, deze prachtige vegetaties die zich verspreidden in die eigenaardige uithoek van de wereld werden tot veerkracht gedwongen. Het fynbos, dat veerkrachtiger was dan de rest, had zich verspreid als struikgewas en heide in verschillende varianten.

Voorbij de Constantiabergh reden ze naar het oosten, langs de parade van wijnboerderijen die her en der verspreid op de hellingen lagen. Landgoed Van Zijl lag aan de rand van dit strooisel. De oprit naar het landhuis werd omzoomd door imposante eikenbomen, waarvan de schaduwen elkaar in het midden raakten en zo de kracht van de zon verzachtten. Nu het landhuis, dat

zich met zijn smetteloze, witgekalkte muren onbewust was van zijn lot, voor hem oprees, wist Abram nog steeds niet wat hij zijn vrouw moest vertellen.

Zoals hij had voorzien, zat Alisa onder de treurwilg. Onvoor- zien was dat ze niet in haar dagboek schreef. Ze zat met haar gezicht naar de wijngaarden gericht, met haar hoofd tegen de boomstam geleund, haar ogen gesloten en haar handen in haar schoot gevouwen. Misschien sliep ze, maar toen ze zijn nabij- heid voelde, keek ze om zich heen tot haar ogen de zijne von- den.

Toen ze elkaar voor het eerst ontmoetten, waren die ogen donkerder bruin dan nu en sprankelden ze wanneer ze glim- lachte. Het was alsof ze in de loop der jaren door haar onophou- delijke tranen verwassen of verwaterd waren. Wat overbleef was een dofbruine tint, bleek en versleten, altijd bereid om verdriet te tonen. Abram slikte en liep naar haar toe.

Ze stond op en zei bijna glimlachend: ‘De wet is aangeno- men, is het niet?’

Abram knikte. Alisa liet zich terugglijden naar de grond. Ze ging op haar knieën zitten en al gauw sprongen de tranen in haar ogen. Abram knielde naast haar neer en nam haar handen in de zijne. ‘Kijk.’ Hij sloeg de krant voor de tweede keer open en bladerde door naar pagina 14. ‘Kijk, in clause 5 staat dat wij, als we kunnen bewijzen dat we getrouwd zijn, geen problemen zullen krijgen.’

Alisa las waar hij wees. Vervolgens schudde ze haar hoofd en zette haar wijsvinger bij een andere clause: ‘Hier staat dat we, als we niet kunnen bewijzen dat we getrouwd zijn, als onge- huwd worden aangemerkt. De straf bedraagt vijf jaar gevangenisstraf voor jou, vier jaar voor mij en de kinderen...’ Daar brak ze. Ze kromp nog verder ineen en kon niets anders meer uit- brengen dan losse emoties. ‘O, de kinderen, Bram. De kinde- ren...’ Ze klonk steeds verwarder, haar gehuil werd onregelma-

tiger. Maar het meest opvallende was de knuffel die Abram van haar kreeg. Ze kroop helemaal weg in zijn armen, legde haar hoofd tegen zijn schouder en huilde onbedaarlijk.

Wat was het lang geleden dat ze hem voor het laatst had aangeraakt. Haar huid, ooit zo vertrouwd en nu zo vreemd, voelde breekbaar en broos aan. Ze beefde zo hevig. En alsof ze bang was dat ze ter plekke zou bezwijken, trok ze hem nog dichter naar zich toe. ‘O, Bram,’ zei ze.

Verbijsterd door de overdaad aan affectie van zijn vrouw verviel ook Abram in emoties, net als zij. ‘Het komt goed, Alisa.’ Dat bleek niet genoeg te zijn, aangezien ze nog heviger begon te beven, en hij voegde eraan toe: ‘Ze nemen de kinderen niet van ons af. De wet zegt niets over kinderen. Ze halen ze niet bij ons weg, mijn liefste. De kinderen zijn veilig.’

Misschien omdat hij niet wist wat hij anders moest doen, nam hij zijn toevlucht tot herinneringen, tot gewoonten die hem ooit vertrouwd waren geweest. Hij liet zijn kin op haar hoofd rusten en mompelde beloftes over de bescherming en veiligheid die hij haar en de kinderen kon bieden. En dwaas genoeg begon Abram te dromen van een verzoening. Hij begon te hopen.

Toen de zon eenmaal zonder mankeren was ondergegaan en weer was opgekomen, begon het erop te lijken dat zijn geregelde leventie niet zo gemakkelijk op zijn kop gezet kon worden door zoiets abstracts als de Ontuchtwet. Abram stond zichzelf verdere vormen van dwaasheid toe.

Nu wandelden Alisa en hij over het pad dat bij haar treurwilg begon en door de wijngaarden liep. De intimiteit van gisteren was vervlogen, ze liepen apart van elkaar. Desondanks had Abram het gevoel dat Alisa graag dichter bij hem wilde zijn, maar dat haar trots haar ervan weerhield om zonder het excuus van de schrik haar affectie te tonen.

Ze liep met haar armen op haar rug gevouwen. Zo nu en dan wierp Abram een heimelijke blik op haar en glimlachte hij in zichzelf. Zij daarentegen hield haar blik op de grond gericht. De breedgerande hoed die ze droeg om zich tegen de zon te beschermen, schermde op zijn beurt haar gezicht volledig voor hem af. Misschien droeg ze hem omdat het mode was, bedacht hij – het effect was inderdaad opmerkelijk. Het bleke roze van de hoed en het wit van de bloemen die langs de bovenkant waren genaaid, verleenden haar een beminnelijke, gedweë uitstraling.

Ze hielden dit stille intermezzo bijna een minuut vol. Toen verbrak Alisa, zoals altijd, de stilte: ‘Er is zeker geen kans dat het parlement de wet zal terugdraaien?’ vroeg ze.

Abram schudde zijn hoofd. ‘Nee. Maar we hoeven ons geen zorgen te maken. De wet is voor mensen die niet getrouwd zijn. Dat geldt voor ons niet. Heus, we hebben niets te vrezen, Alisa.’

Er brak een nieuw intermezzo aan en Abram maakte van de gelegenheid gebruik om de gouden tint van de hellingen die zich voor hen uitstrekten te bewonderen.

‘Daar kunnen we niet op vertrouwen.’ Alisa bleef staan en keek hem recht aan. Ook hij was genoodzaakt stil te blijven staan. Ze keek hem smekend aan en in de schaduw van de hoed zag hij een zweem van angst in haar ogen. ‘We moeten iets doen, Bram. Hoe kunnen we stil blijven zitten en niets doen? We kunnen niet simpelweg hopen dat alles goedkomt, dat weet je.’

Dus daarom was ze zijn kamer binnengestormd. Het ging haar niet om zomaar een wandeling om samen van te genieten. Ze wilde de implicaties van de zogenaamde Ontuchtwet bespreken om hem aan te steken met de paniek die ze nu eenmaal zo graag met zich meestorde. Nou ja, hij had in elk geval genoten van een ochtendwandeling met haar, een wandeling waar zij om had gevraagd, ook al waren haar bedoelingen blijkbaar verre van zuiver. Hij had zelfs van de stille intermezzo's genoten, want die leken doordeseemd te zijn van een soort tedere solidariteit.

Maar zoals de wijngaarden zich eindeloos van en naar het landgoed slingerden, van hen af en naar hen toe, zo hadden Abram en Alisa even onvermoeibaar het pad van beladen genoeglijkheid bewandeld. Inmiddels kon hij alle argumenten die ze zou aanvoeren voorspellen, want die verschrikkingen had ze al talloze malen opgesomd. Hij gaf zich over aan de wind van hoop en dwaasheid die sinds gisteren door hem heen raasde en was haar voor. ‘We moeten weg,’ zei hij. ‘We moeten de Kaap, Zuid-Afrika, verlaten. Als je bang bent, Alisa, moeten we vertrekken.’

‘En waar moeten we dan naartoe?’

‘Waar je maar wilt,’ zei hij eenvoudig.

Zonder zelfs maar over haar antwoord na te denken, althans zo kwam het Abram voor, zei Alisa: ‘De Sovjet-Unie.’

Inmiddels was haar fascinatie voor de grond teruggekeerd. Ze keek niet op en zag dus niet dat er een schaduw over zijn gezicht gleed. Zo onnadenkend kon Alisa zijn bij dit soort zaken – ze vroeg niet waar hij naartoe zou willen.

De Sovjet-Unie, had ze achteloos gezegd, alsof haar geest daar al was, de woorden talmend, wachtend om uitgesproken te worden; hij hoefde alleen de vraag maar te stellen of ze tuimelden uit haar mond als langverwachte regen. Ach, zo onnadenkend kon ze zijn. En misschien omdat ze haar hartenwens zo gemakkelijk had opgebiecht, besloot Abram ter plekke dat als er een plek was waarvan hij de lucht nooit zou inademen, het de Sovjet-Unie was.